

Manacor en els catàlegs d'agències de viatges

Vicenç Amengual i Salas

Introducció

Des de fa anys es parla de la desaparició dels fullets de les agències de viatges. Aquesta seria una bona mesura per estalviar una important despesa tant econòmica com ecològica que ocasionen aquestes publicacions en paper de colors. Però, de forma obstinada, el fullet es nega a morir.

Algunes agències han fet apostes clares per la seva desaparició. Així, l'any 2017, l'operador turístic TUI va anunciar que en tres anys tenia la intenció d'eliminar els fullets. Davant aquest anunci varen aparèixer molts agents que continuaven demanant-los i fins i tot Thomas Cook, el rival de TUI, va dir que de cap manera volia pensar en aquesta possibilitat.¹ Finalment, no tenim constància que TUI hagi acabat complint el seu anunci d'abandonament dels fullets turístics.

És possible que Thomas Cook, com a primera agència de viatges del món, no vulgui renunciar a un producte que també va ser inventat per ells. L'any 1847, al mateix temps que duïen a terme la seva gestió dels primers viatges organitzats, i amb la intenció de publicitar-los, varen començar a publicar un fullet mensual d'unes 60 pàgines que detallava la ruta de cada un dels seus viatges, amb el títol de *The Excursionist*.²

¹ «Los folletos de viajes sobreviven pese a la innovación tecnológica», Jaime Amador, 9 de setembre de 2017. A *Preferente* <<https://www.preferente.com/noticias-de-agencias-de-viajes/los-folletos-de-viajes-sobreviven-pese-a-la-innovacion-tecnologica-270020.html#commentlist>>

² <<https://www.descubrir.com/thomas-cook-y-la-primera-agencia-de-viajes-de-la-historia/>>

No tenim constància que en aquells primers fullets figuràs Mallorca com a destinació. De fet, no hem pogut trobar fullets més antics de 1930 que promociassin la nostra illa com a lloc de visita. Això no vol dir que no existissin, ben segur que n'hi havia, però no en tenim constància.

La funció dels fullets informatius, en el sector dels viatges, sempre ha estat detallar el programa del viatge, és a dir, un document escrit i facilitat per una agència de viatges a un usuari o usuària en el qual es detallava el programa del viatge.

El fullet ha estat el primer apropament a un viatge combinat. De fet, és un document desitjat i fullejat pels usuaris, que s'hi basen per fer la seva tria. De tota manera, en moltes ocasions, també pot ser el focus de decepcions per no complir-se les expectatives generades amb allò que realment s'ofereix.

Generalment, aquests fullets informatius han posat a disposició dels viatgers i viatgeres l'oferta sobre el viatge combinat i contenen informació detallada sobre la destinació i els mitjans de transport; duració, itinerari i calendari de viatge; règim de menjars; tipus, lloc, situació, categoria i característiques de l'allotjament; preu de les excursions i si aquestes estan incloses en el preu final; nom i domicili de l'organitzador i altres informacions addicionals del viatge.

La nostra intenció és analitzar aquests fullets editats per agències estatals des de 1930 fins a 1970, que servien per donar a conèixer als turistes l'oferta que tenien, la programació del viatge i, al mateix temps, feien la funció de ser la primera aproximació del turista a Mallorca. A partir d'aquí observarem quina presència tenia el municipi de Manacor en aquesta informació.

Les guies abans de 1936

La majoria de viatges turístics s'iniciaven amb una visita a l'agència de viatges.

Des del principi les agències argumentaven la comoditat com el seu millor aval perquè els turistes triassin i contractassin els seus viatges. Segurament és l'avantatge principal d'acudir a una agència de viatges per a planificar les vacances. I és que de la planificació s'encarregaven directament els agents; per tant, el viatger no perdia temps a organitzar els dies, els desplaçaments, la cerca de l'allotjament, la ruta, les excursions... Era una forma d'estalviar-se problemes, inconvenients i d'estar segurs que el viatge respondria a allò que s'havia pensat inicialment.

Els avantatges de viatjar a través d'una agència és que tot estava planificat

al detall i no hi havia la possibilitat de perdre's cap de les visites de rigor en el lloc de destí. No hi havia monument, museu o racó famós que es deixàs de veure per falta de temps o imprevistos, els paquets turístics de les agències preveuen tots els supòsits.

Aquestes empreses turístiques contractaven guies locals que coneixien la història i la cultura del lloc, cosa que els permetia connectar amb els viatgers. L'idioma era un altre avantatge, poder ajudar els turistes a comunicar-se i a resoldre les possibles incidències amb les quals es trobassin.

Les agències de viatges eren les coneixedores del negoci, tenien contactes i eren expertes en el sector, això els permetia localitzar les millors ofertes i avantatges. En definitiva, eren expertes en viatges, així podien aconsellar sobre el millor moment per acudir a un lloc en concret i quines zones eren millor per visitar.

Abans de la Guerra Civil el nombre d'agències de viatges no era molt elevat. Hem de destacar Viajes Marsans per ser la degana. Enric Marsans la va crear l'any 1910. Va tenir la fortuna que la seva família tengués la Banca Marsans, en la qual feia feina des dels 17 anys. Això li va permetre suportar l'aturada del període de la Gran Guerra i la posterior postguerra. Però un cop l'optimisme i la vitalitat es varen apoderar de la societat de la *belle époque*, en la primera meitat dels anys vint, va aconseguir el prestigi que li va permetre que l'agència s'independitzàs definitivament del banc l'any 1928.

Un fet primordial per assolir la creació de noves agències de viatges va ser que el mes d'abril de 1928 es creà el Patronat Nacional de Turisme. Una de les primeres mesures preses va ser decretar, en relació amb les exposicions Iberoamericana de Sevilla i la Internacional de Barcelona convocades per a 1929, com a prioritari i urgent la promoció i organització de viatges que en facilitassin la visita. El mateix any 1929 el govern espanyol el va considerar com a Any del Turisme i, amb el desenvolupament d'aquest fet, el Patronat va declarar que havia obtingut el primer i més difícil dels seus objectius, que era convertir el turisme en tema estatal.

A partir d'aquí comencen a sorgir noves agències. A finals dels anys vint apareix Viajes Internacional Expreso amb el número 2 de llicència. A Barcelona sorgeixen agències com Viatges Catalonia, Barcelona-Express i a Mallorca neix Viajes Iberia fundada per Llorenç Fluxà.

L'aparició d'una gran oferta d'agències de viatges va fer que s'establís una dura competència entre elles. La competència genera la necessitat de publicitar els seus productes i fer veure que són millors que els de la competència. En aquell moment és quan començam a trobar un gran nombre de fullets publicitaris que oferien informació. Aquests primers fullets que hem pogut localitzar

anterior a 1936 tenien tres característiques: una realització acurada de les guies, amb dibuixos d'artistes i enquadernacions de qualitat; la necessitat de mostrar l'illa com un bon lloc per visitar, però sempre avalada per algun personatge important, i finalment, una informació força acurada del programa del viatge.

La guia de Viajes Iberia, que a Barcelona estava delegada a l'agència Viatges Catalonia, mostra aquestes característiques. Pel que fa al personatge important, en aquest cas cita dues persones que elogiaven Mallorca; d'una banda, Fernando Ortiz Echague, i de l'altra, Sir Harry Brittain, cavaller de l'Imperi britànic, membre de l'Orde de Sant Miquel i Sant Jordi i membre del Parlament britànic.

Sir Harry Brittain parla així de les coves del Drac:

Directamente al Este, a través del llano, hay otra excursión por Manacor, a las grutas del Drach y Artà, cuevas interesantes como jamás he visto, sin exceptuar las maravillosas de Waitomo, en Nueva Zelanda.

A la guia la informació està detallada per dies i excursions. La visita a Manacor correspon al tercer dia (dilluns). Ho explica així:

A Manacor y Porto-Cristo en auto visitar las maravillosas Cuevas del Drach (las más notables del mundo). Concierto en el Lago Martel, fantásticamente iluminado. Paseo en lancha por el lago subterráneo. Almuerzo en Porto-Cristo. Regreso a Palma.

Un viatge de 3 dies tot inclòs oscil·lava entre 85 pessetes i 145 depenent del tipus d'hotel que es triàs. A part, s'havia d'incloure el preu del passatge en vaixell, que anava de les 141 pessetes en cabina individual de primera classe fins a les 22 pessetes la més econòmica a coberta.

Les guies a partir de 1940

La majoria d'agències de viatges que hi havia abans de la Guerra Civil varen sobreviure després de la guerra. A partir dels anys quaranta, amb les perspectives que el turisme cada vegada era un negoci més lucratiu i important, apareixen una gran quantitat de noves agències com Viajes Melià, Viajes Mallorca, Aeromar Expreso, Viajes Ortega...

Els fullets perden el nivell de qualitat que tenien a l'anterior dècada. És en aquest moment que el nivell socioeconòmic dels turistes comença a canviar i la gent amb poc poder adquisitiu també es pot permetre viatjar. Això fa que els fullets comencin a donar orientacions de com s'han de comportar els viatgers. El que publica Viajes Conde l'any 1966 demana una bona actitud:

De empezar la excursión de buen o mal humor, depende el éxito de la misma.

Sea Puntual a la hora de la recogida!

Por favor, no haga esperar a sus compañeros de excursión.

Tots aquests documents informatius contenien informació de Manacor com a lloc de destinació obligatòria dels turistes. Aquests són els diversos aspectes que tracten:

El transport

La visita al municipi manacorí organitzada per les agències de viatge sempre es feia en autocar que partia des de Palma. És a partir dels anys quaranta que s'abandona l'opció de fer les excursions en cotxe i també es deixa de citar els turistes a un lloc fixat per iniciar l'excursió. Totes les agències incloïen la visita a Manacor dins el seu paquet; per aquest motiu, dins la planificació del viatge, ja es preveia que el lloc de recollida serien els hotels.

Normalment, en els fullets informatius només s'especificava una hora d'inici de l'excursió manacorina independentment de l'hotel on es trobava allotjat el viatger. Va ser un fullet de l'agència Viajes Condal que explicà amb un esquema el recorregut i els horaris exactes que feien els autocars per anar a cercar els turistes i iniciar l'excursió. D'aquesta manera hem sabut que en els anys seixanta la recollida es feia escalonada fent una ruta d'hotels. Per quadrar els horaris s'utilitzaven dos autocars com a mínim. El primer feia la ruta de s'Arenal, Can Pastilla, Ciutat Jardí i Coll d'en Rabassa; i l'altre la de Cala Major, Illetes, Cas Català i passeig Marítim. Les dues rutes començaven a les 8:30 hores i es trobaven a les 9:15 hores a Palma. A partir d'aquí partien cap a Manacor.

La majoria d'agències aprofiten per publicar i fer ostentació de la seva flota d'*autopullmans*, així les guies dels anys cinquanta, com la de Melià, mostren una flota d'autocars propis de la companyia repartits per tota la geografia estatal; tenien 12 *autopullmans* de gran luxe, 12 de 26 butaques i 16 de 8 butaques que estaven construïts sobre xassis d'Austin 1949. Aquests 28 vehicles estaven distribuïts entre les 15 sucursals de l'agència.

Els anys seixanta, Viajes Condal mostra tota una flota pròpia molt més àmplia i exclusiva per Mallorca. En total són 17 autocars de diverses mides.

Els fullets també anaven acompanyats de molta publicitat. Les companyies de transport i els llocs turístics eren conscients que els turistes, moltes vegades, deixaven dies lliures per organitzar el viatge una vegada arribassin a Mallorca. Per aquest motiu, algunes companyies d'autocars oferien els seus serveis. En aquest sentit, destaca l'empresa MUSA com la més important. També s'oferia la possibilitat de fer les visites llogant un cotxe o, fins i tot, en alguns catàlegs, l'opció de fer-les en taxi.

El preu

L'excursió a Manacor normalment ja s'inclouïa dins la programació del viatge. De tota manera, també podia ser que els turistes venguessin sense les excursions contractades. En aquest cas, les havien de sol·licitar als hotels o contactar amb l'agència de viatges.

Així, algunes guies incloïen l'oferta per fer l'excursió a Manacor. Els preus variaven segons anaven passant els anys. En els anys cinquanta l'excursió costava 140 pessetes amb dinar o 105 sense dinar. Algunes agències, com CYRASA, l'oferien amb un suplement especial que anomenaven minuta especial CYRASA i que suposaven 35 pessetes afegides al preu.

En els anys seixanta, els preus havien augmentat considerablement, més del doble. Viajes Conde oferia l'excursió sense dinar per 233 pessetes, amb dinar 308 pessetes i amb dinar especial 333 pessetes.

També hi havia la possibilitat de contractar vehicles privats o taxis. En aquest cas, en els anys cinquanta, els preus eren força superiors, el taxi eren 430 pessetes per dia i el cotxe de lloguer 470 pessetes.

El menjar

A totes les excursions, el tema del menjar era important i la majoria de gestors eren conscients que si aquest assumpte estava solucionat, tenien un gran nombre de possibilitats que l'excursió fos un èxit. Algunes agències destaquen el menjar com un dels seus aspectes importants, fins al punt de fer una gran publicitat.

Viajes Melià anuncia a moltes de les seves guies el que ells deien «nuestro famoso y original bono Festín». Promocionaven que aquesta idea era exclusiva de Viajes Melià i que amb aquest bo es podia realitzar un menjar totalment gratis en el restaurant Tritón de Ciutat:

Tiene derecho a elegir a la carta, pedir el número de platos que usted desee, repetir cuantas veces quiera los platos que más le hayan gustado, rechazar los que no sean de su agrado y sustituirlos por otros de su elección, tomar sin limite toda clase de dulces, frutas, helados, quesos, etc, que figuren en la carta. En una palabra: toda la cocina del referido establecimiento estará, sin restricción alguna, a la entera disposición de su estómago.

La mateixa agència Viajes Melià anunciava que els dinars que es donaven a les excursions que ells oferien a Porto Cristo eren molt copiosos:

Sobre las 9 horas pasará el autocar a recoger a nuestros viajeros, para llevarles por Manacor a Porto-Cristo, donde se visita, una vez encargado en el restaurante el menú para el almuerzo, las famosas Cuevas del Drach en día de iluminación y de concierto.

Después de oír las dulces melodías en la gran sala del Lago Martel y de dar en lancha un magnífico paseo por el mismo, se llega al final de la visita, en donde esperan los autocares que le llevan nuevamente al restaurante, cuya mesa está ya servida y el menú que ha elegido a punto de ser servido con la esplendidez que caracteriza a los isleños.

Normalment, totes les guies incloïen el dinar dins el preu del paquet del viatge, difícilment es plantejava l'opció de fer l'excursió sense menjar. La majoria de vegades aquestes guies explicaven que el dinar el servien en un restaurant o com a màxim s'especificava que era el restaurant d'un hotel però sense aclarir quin era, així ho deia el fullet de Viajes Mallorca:

Los viajeros son recogidos por los mismos coches para llevarlos al hotel en el que se les servirá el almuerzo.

Tot i que ja intuïem quin o quins eren els hotels que servien el dinar, no teníem una constatació clara fins que la guia de Viajes Condal de 1966 ho explica:

El precio de las excursiones es el siguiente: sin almuerzo son 233 pesetas, con almuerzo 308 pesetas y con almuerzo especial 333 pesetas. Los almuerzos normales se sirven en el Hotel Felip, los especiales en el hotel Perelló.

L'oferta

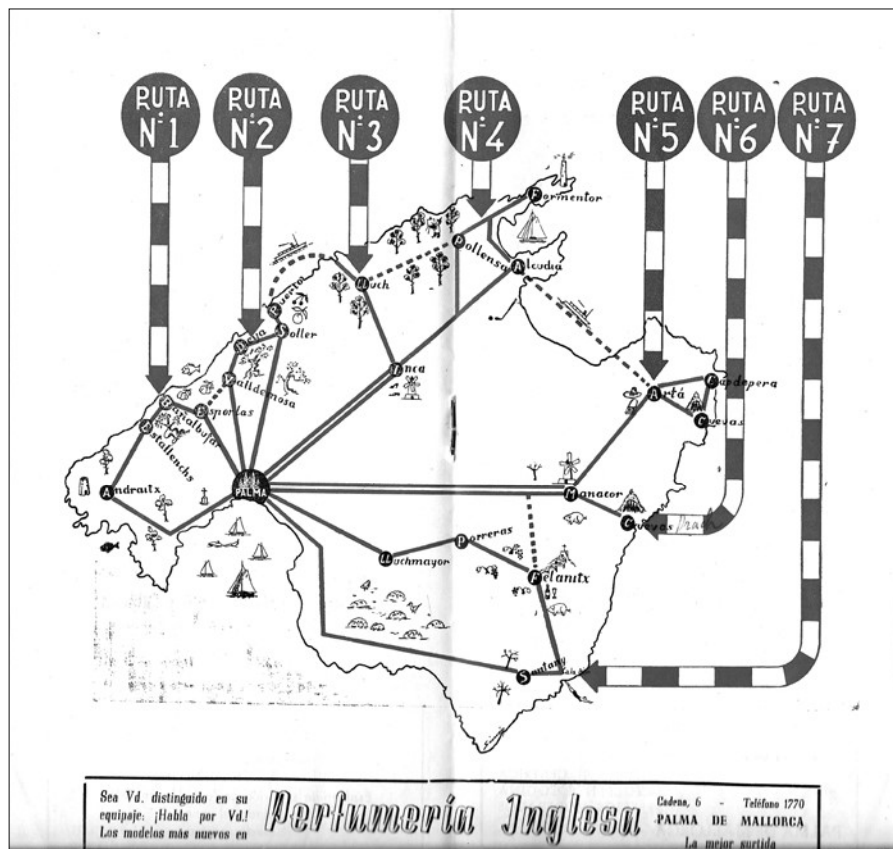
La visita a Manacor es va mantenir pràcticament igual durant els anys. De l'1 de juliol fins al 30 de setembre els autobusos sortien cada dia excepte els dissabtes. De l'1 d'octubre fins al 30 de juny les excursions eren els dimecres, divendres i diumenge.

A partir dels anys cinquanta també es va donar la possibilitat de fer l'excursió de les coves del Drac i Artà. En aquest cas les sortides eren en dilluns, dijous i divendres a l'estiu i en divendres la resta de l'any. Els preus augmentaven 20 pessetes. L'única variació respecte a l'excursió íntegrament manacorina és que se substituïa les coves dels Hams per les coves d'Artà.

És indubtable que les coves del Drac constituïen el principal atractiu del municipi. De fet, juntament amb Palma i Valldemossa eren l'element turístic que aconseguia atreure amb molta diferència més turistes. La majoria de fullets feien una descripció molt emotiva i emocionada de la visita a les coves. Així ho relatava la de Viajes Internacional Expreso:

La llamada Cueva del Drach, es una caverna con un desarrollo total de 2 kms. No parece haber sido habitada, ni por seres humanos ni por animales pues no se han encontrado restos indicadores. La Cueva se subdivide en diversas subsecciones, cada una contiene suficientes bellezas com para asombrar a la imaginación menos impresionable. En una hora de ir entre maravillas que se suceden en escalones de creciente sorpresa.

Pero cuando el ánimo está casi rendido por la alta tensión a que se le somete sin tregua, cuando parece que no ha de haber ya una nota más pronunciada, entonces el guía

Un dels primers automòbils que circulaven per Manacor.

como buen operador taumatúrgico la lleva a la última y trascendental maravilla de la Caverna: es el Lago Martel... Al lado mismo del lago, en un amplio anfiteatro natural, los visitantes asisten a un concierto, después del cual se atraviesa el lago en barca para salir de la cueva.

La visita a les coves dels Hams tenia una importància menor, fins i tot en alguna ocasió la podem considerar subsidiària. Un gran nombre de fullets ni tan sols les inclouen en la seva ruta a Manacor. Aquells que ho feien donaven una referència mínima, sense cap comentari especial. De tots els fullets revisats destacarem el de Viajes Internacional Expreso perquè fa una petita ressenya que estimula la visita a les coves:

Por la tarde se hace una visita a las Cuevas dels Hams, de detalles minuciosos y curiosos arabescos.

Normalment les excursions s'iniciaven a les coves del Drac, però el gran nombre d'excursions i de turistes va fer que algunes agències haguessin d'invertir l'ordre de la visita i primer començaven per les coves dels Hams i seguien per les del Drac. També hi havia la possibilitat de fer les coves del Drac el matí i les dels Hams l'horabaixa. El fullet de Viajes Ortega així ho deia:

Alrededor de las 9 horas pasará el autocar por los respectivos hoteles para recogerles y llevarles a efectuar la excursión a Manacor, con visita a las Cuevas dels Hams, continuando el viaje seguidamente hacia Porto-Cristo, para visitar las magnificas Cuevas del Drach...

O la d'Internacional Expreso:

El almuerzo está servido en Porto-Cristo, y por la tarde se hace una visita a las Cuevas dels Hams, de detalles minuciosos y curiosos arabescos.

Complementàriament a les visites a les coves, cada agència ofería diversos llocs per visitar i així poder completar una excursió de tot un dia. Curiosament, no totes les agències seleccionaven els mateixos indrets manacorins. Internacional Expreso donava la possibilitat de visitar el Museu Municipal de Manacor i poder veure les restes de la basílica de Son Peretó:

A continuación se inicia el regreso hacia Palma, visitando en Manacor el Museo Municipal, donde se puede admirar los restos de una basílica bizantina del siglo IV.

L'agència CYRASA tornava a insistir amb el museu, però afegia la visita a la botiga de perles de Manacor, que era una aturada obligada a la majoria de guies:

Al regreso por la tarde, visita al museo de Manacor y a la famosa tienda de perlas de imitación.

També ho fa la guia de Viajes Conde:

Por la tarde, visita a las Cuevas dels Hams. Seguidamente visita a los acreditados comercios de Perlas de Manacor.

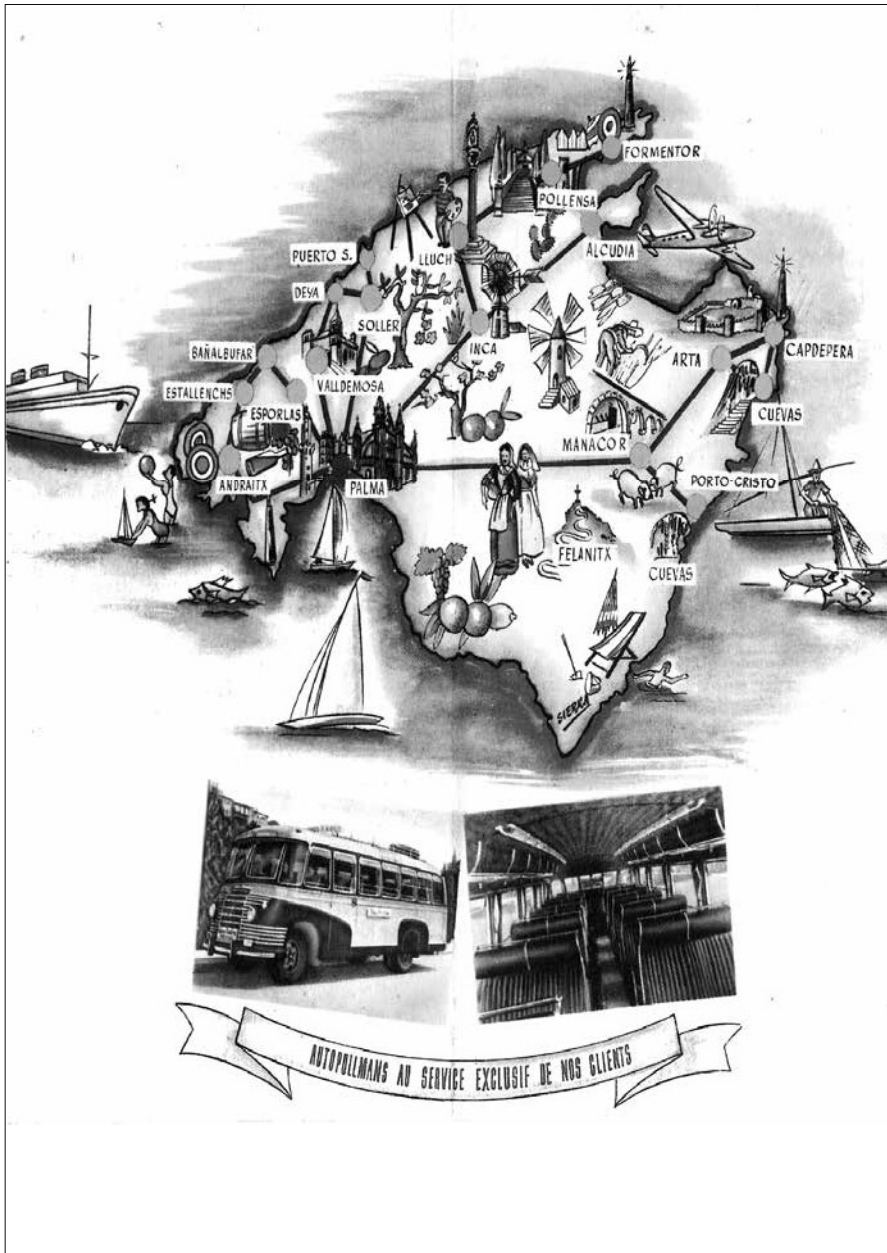
Viajes Ortega afegeix la visita a l'església de Nostra Senyora dels Dolors:

Por la tarde regreso a Palma de Mallorca, deteniéndose en Manacor para visitar la Iglesia y la Fábrica de Perlas. A su llegada a Palma el autocar les dejará en el Hotel, cena y habitación.

El fullet de Viajes Melià torna a insistir en l'església, però en aquest cas l'eleva a la condició de catedral:

Por la tarde se visitan las Cuevas dels Hams y seguidamente a Manacor, visitando en esta ciudad la Catedral y otras curiosidades, emprendiendo nuevamente la marcha hacia Palma, donde se llega hacia las 21 horas.

Tal volta el més complet és el fullet de Viajes Mallorca que fa una descrip-

ció força acurada de tot el que es pot veure a Manacor i afegeix, a les visites que ja hem comentat, el claustre de Sant Vicenç:

Después de un breve descanso y adquirir algunos objetos de recuerdo, emprendemos el viaje de regreso, no sin antes fijarnos en Cala Murta, Cala Aguila, Cala Mandia y Son Forteza, donde se brindan excursiones, però es tarde y hemos de llegar a Manacor, y así admirar las joyas que encierra. En el camino todo son comentarios alusivos a las grutas, ponderando tanta fineza y sutil maravilla.

Llegamos a Manacor, pasando junto a su notable Iglesia parroquial, de estilo gótico, la cual remata un agudísimo campanario. Visitamos la iglesia y el Cristo Milagroso, así como algunos cuadros de mérito. En un breve descanso, hubo algunos que aprovecharon para visitar la Torre de Anagistes y el Claustro de la Iglesia de San Vicente.

Aquest mapa del fullet de Viajes Mallorca resumeix tot el que es podia trobar un turista a cada indret mallorquí o, com a mínim, tot el que l'il·lustrador va poder encabir en el dibuix. De Manacor observam aquestes il·lustracions: les coves, els porcs de la matança, els molins i unes arcades que no representen cap lloc real i que resulten molt difícils de qualificar.

La publicitat

També trobam en aquests fullets molta publicitat dels llocs més turístics de cada destinació. Manacor apareix amb la publicitat dels llocs privats que es volien promocionar a través d'aquestes publicacions.

Dels hotels només hem trobat publicitat de l'Hotel Perelló. Els diversos anuncis destaquen la seva situació propera a la mar, la terrassa exterior, les instal·lacions, la cuina i el tracte familiar.

Perlas de Manacor era la segona empresa a promocionar-se, deixant ben clar que els seus productes eren artificials de cel·luloide i de galalita, i s'oferia, després, tota la bijuteria que es podia fer amb les perles.

La darrera era la publicitat de les coves dels Hams i les coves del Drac. Totes dues destacaven allò que es podia trobar el visitant. Era més habitual trobar la publicitat de les coves dels Hams que de les coves del Drac, probablement perquè les primeres tenien més necessitat de donar-se a conèixer.

Les fotografies

Les fotografies que inclouen les guies no ens aporten res nou. La majoria són de l'interior de les coves del Drac. També trobam alguna presa de l'església dels Dolors o de Porto Cristo. Totes aquestes imatges són les mateixes que s'han pogut veure en infinitat d'ocasions a guies, llibres de viatgers, postals...

Conclusions

Els fullets informatius de les agències de viatge varen ser un instrument imprescindible per donar a conèixer Mallorca com a destinació turística privilegiada.

La seva funció va permetre mostrar uns llocs en comptes d'altres i crear l'imaginari de l'illa a partir d'aquests indrets que es varen potenciar i promocionar amb les excursions programades i la publicitat.

Manacor va tenir amb la visita a les coves del Drac el seu lloc diferencial. No s'entenia una visita manacorina que no passés algun moment per les famoses grutes. També es visitaven altres llocs com les coves dels Hams, l'església dels Dolors o la fàbrica de perles, però tots aquests indrets són complementaris a les coves del Drac i no serien llocs per visitar per si mateixos.

És interessant comprovar l'evolució dels preus de les excursions i especialment l'oferta que feien cada una de les agències de viatges. S'evidencien els efectes del boom turístic perquè cada agència programa les visites a les coves del Drac en horaris diferents, i això fa palesa la gran expectació que existia.

La placeta dels karts. De l'eufòria i satisfacció a l'oblit més absolut

Antoni Sureda Vicens

Introducció

Amb motiu del gran augment del trànsit rodat durant el darrer terç del segle passat, com a conseqüència també de l'increment poblacional degut en part al boom turístic, i davant una forta conjuntura d'expansió econòmica, es va obligar les institucions competents en seguretat viària i eficiència en la conducció a adquirir un compromís ferm quant a la regulació i conciliació de la població en general degut a l'augment imparable de vehicles de motor, acompanyat del creixent d'un gran nombre de sinistres amb víctimes mortals en tot l'Estat espanyol.

Les legislacions varen anar evolucionant de forma paral·lela al grau de consciència que la societat

